

Шербо РАСТОДЕР*

ВЕЛИКЕ СИЛЕ И МАЛИ НАРОДИ,
105 ГОДИНА ОД УСПОСТАВЉАЊА ДИПЛОМАТСКИХ
ОДНОСА САД И ЦРНЕ ГОРЕ

ABSTRACT: The paper deals with the relations between USA and Montenegro from their official diplomatic establishing, but mostly focuses on the period of the First World War. At its end, when the Great Powers have been deciding upon the future European political map, Montenegrin representatives have pursued an effort to influence an American position towards solving the Montenegrin questions according to interests of its Government in exile. This short-termed interest, which the USA has displayed for Montenegro, corresponded with the phase of greater attention that this Power has paid to the European affairs.

KEY WORDS: USA, Montenegro, Great Powers, diplomatic relations, First World War.

Односи Црне Горе и САД битно су се разликовали од односа с другим великим силама. САД су биле једина велика свјетска сила која постаје краткотрајно дио европске политике тек током Првог свјетског рата и чије интересовање за Балкан, па самим тим и Црну Гору, није било интересно везано. Односно, са становишта општих односа и дипломатских реалација могло би се рећи да су Црногорци прије открили Америку, него што је Америка открила Црну Гору као једну малу европску државу за коју се занимала тек на нивоу дипломатских принципа. И то занимање било је најинтезивније управо онда, када су САД, ушавши у први свјетски рат, једно вријеме гајиле амбицију да свијет уреди на принципима који би дугорочније гарантовали мир. Историјске околности су биле такве да се то дешавало у времену када је нестајала

---

* Аутор је редовни професор Универзитета Црне Горе.

Црна Гора као самостална држава и настајала нова свјетска сила, која ће посебно у XX вијеку постати и значајан фактор и европске политике.

САД су послије грађанског рата (1861-1865) имале најбржи индустријски раст на свијету. Користећи погодности богатог пољопривредног земљишта, огромних резерви сировина, сталног демографског прилива, недостатак друштвених и географских ограничења, као и чињеницу одсуства значајније спољње опасности, САД су се до почетка Првог свјетског рата развиле у прву индустријску силу свијета. Њен преображај изведен задивљујућом брзином, уз стални развој модерних технологија (жељезнице, парне машине, опрема за руднике) омогућио је прилив милиона усељеника који су умножавали њену продуктивну снагу. Висока продуктивност постигнута у пољопривреди и другим индустријским гранама, уз стално смањивање цијена превоза, омогућили су америчким производима (пшеница, кукуруз, говедина и други производи) да цијеном буду изузетно конкуретни у Европи. Уз то, САД су уочи Првог свјетског рата производиле више угља него Британија и Њемачка заједно, сировог гвожђа више него Њемачка, Британија и Француска заједно, док је производња челика била скоро једнака производњи у Њемачкој, Британији, Русији и Француској заједно. САД су били највећи произвођач нафте и највећи потрошач бакра на свијету. САД су производиле и посједовале више моторних возила од читавог остатка свијета. Пораст америчке индустријске моћи и прекоморске трговине условио је полагање излазак ове силе из изолационизма у почетку везаног за контролу западне хемисфере и њен улазак у систем великих сила, којем је припадала по економској и привредној снази, али не и по дипломатском ангажману и партиципацији у решавању глобалних питања. Послије спора са Британијом око граница Венецуеле 1895. године, сукоба са Шпанијом око кубанског питања 1899, припреме ратне флоте у Карибима 1902-1903 која је услиједила послије њемачке акције против Венецуеле, САД су јасно показивале да се сматрају господарима западне хемисфере. Империјалистичке амбиције САД биле су почетком XX вијека усмјерене према Мексичком заливу, Карипском мору и Јужној Америци, према Тихом океану и Кини, у жељи да обезбиједи тржишта за своје производе. Пошто су од 1903-1913. успјешно окончале радове на прокопавању Панамског канала (званично пуштен у рад у августу 1914), чиме је значајно скраћен пут између Атлантског и Тихог океана, САД су се побринуле да ставе под своју контролу овај стратешки правац. Наиме, 1903. године Панама је, на подстицај САД, прогласила независност, одвајајући се од Колумбије. Исте године потписан је споразум између САД и Панама по којем се зона канала уступа САД, које га касније по потреби претварају у војни објекат, као што

је био случај у оба свјетска рата. Из наведеног се јасно закључује, да су дипломатски утицаји САД били превасходно окренути према западној хемисфери, сходно дуго важећој Монроовој доктрини, названој по истоименом америчком предсједнику који је крајем 1823. године објелоданио принципе који су значили одбијање било каквог проширења европске власти у Сјеверној и Јужној Америци. Истовремено је то значило и амерички изолационизам у односу на европска питања, односно немијешање у међународна збивања изван западне хемисфере. Тако су САД крајем XIX и почетком XX вијека постале велика сила, али са становишта европске подјеле интересних сфера још увијек нијесу биле дио система великих сила.

Међутим, то није значило да Европљане не занима Америка. Посебно обичне људе који су у милионима хрлили ка САД на путу за зарадом. Само између 1890. и 1921. године у САД се уселило 19 милиона људи. Највећи број уселеника је био из Италије, Русије, Пољске и земаља Балкана. Међу њима је био и велики број Црногораца. Црногорци су у потрази за зарадом стизали до Венеције, Аустрије, Цариграда, Суецког канала па и остатка свијета. И прије 1878. године помињу се Црногорци који су радили у рудницима злата у Калифорнији и Луизијани. Највећи број Црногораца је долазио у САД због презадужености и сиромаштва. Рачуна се да је између 1903. и 1908. године на рад у Америку отишло око 25000 Црногораца, што је чинило половину радне снаге или око 10% становништва. Углавном су то били радно најспособнији младићи између 16- 25 година старости. Њима су се од краја 1906. године почели прикључивати жене и ђеца, што је већ био знак трајног иселавања. На пут у САД се одлазило бродовима од Трста до Њујорка и пут је трајао од 18-20 дана. Временом су се у трагању за зарадом населили у скоро свим крајевима САД и почели да формирају иселеничка друштва. Прво иселеничко „Српско-црногорско добротворно и литерарно друштво” основано је 1890. године у Сан Франциску, да би 1905. ово друштво бројало 316 чланова и имало свој огранак у Чикагу. Слична друштва оснивана су касније у Монтани (1899), Пистсбургу (1901), Њу Мексику (1903), Лед Ситију (Дакота), Чикаго и многим другим већим центрима. У Њујорку је 1905. године основан Српско- црногорски савез који је обједињавао више друштава и бројао преко 1500 чланова 1907. године.

Услед непостојања дипломатских односа између Црне Горе и САД, Црногорци на раду у Америци нијесу дуго уживали дипломатску заштиту своје државе. Од 1903. године Црногорци су се обраћали за заштиту руском конзулу у Сан Франциску. Тек крајем 1905. године руска влада је дала и званичну сагласност да њени конзули штите и интересе Црногораца у Сјеверној и Јужној Америци. Исте године САД су за из-

ванредног посланика и опуномоћеног министра при црногорском двору на Цетињу именовали Џона Џексона, свог дипломатског представника у Атини. Амерички представник Џон Џексон је 30. октобра 1905. предао црногорском краљу Николи своја акредитивна писма, и тај дан се узима као званичан датум успостављања дипломатских односа САД и Црне Горе. Од тада, па до званичног раскида дипломатских односа 1921. године односи Црне Горе и САД су имале и званичну, протоколарну и дипломатску основу и углавном се кретали у оквиру напора црногорске стране да велику свјетску прекоморску силу заинтересује за своју перспективу и будућност. Сједиште америчког посланства на Цетињу налазило се у хотелу „Локанда „ који је био подигнут 1864. године. Хотел је срушен последице земљотреса 1979. године. Прва протоколарна размјена писама на највишем државном нивоу забиљежена је 1910. године, када је Црна Гора уздигнута на ниво краљевине, а краљ Никола славио педесетогодишњицу своје владавине. Тим поводом уприличена је свечаност крунисања краља Николе на Цетињу и поред многобројних честитки, пристигла је и она од америчког предсједника Вилијема Хаурда Тафта, коју је уручио тадашњи амерички дипломата на Цетињу Џорџ Мозес. Иначе, до 1918. године послове дипломатских представника САД у Црној Гори су обављали поред већ помињаног Џона Брикерхоф Џексона, који је ту функцију обављао између 1905 – 1908. боравећи у Атини и по потреби својих дипломатских мисија долазио на Цетиње. У то вријеме су у америчкој Легацији на Цетињу, послове секретара обављали Чарлс С. Вилсон, па потом Стантон Сикл. Током 1908-1909 изванредни посланик САД у Црној Гори је био Ришмон Пирсон, док је послове секретара легације обављао Ирвин Ланглен, док је од 1909-1913. године изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Црној Гори са сједиштем на Цетињу био, помињани Џорџ Мозес. Послове секретара америчке Легације обављао је О. Де Билије, који је наслиједио Ирвина Ланглена 1911. године. Мозеса је наслиједио 1913. године Г. Шурман, а овога од 1913-1915. године Џорџ Фред Вилијамс који је стално боравио у Атини и по потреби долазио у Црну Гору. Послије капитулације Црне Горе почетком 1916. године и одласка двора и владе у Француску, односи између Црне Горе и САД су одржавани посредством америчког амбасадора у Паризу Грејвса Шарпа. У то вријеме САД постају и значајан субјект интересовања црногорске званичне политике у покушају инволвирања ове свјетске силе у замршени чвор црногорског питања при крају Првог свјетског рата. Наиме, тек улазак САД у рат 1917. године на страни Антанте донио је том блоку превласт у материјалу и људству и пресудно утицао на исход рата. САД су у почетку рата биле задржале неутралан став.

Како је рат одмицао постајало је јасније да је таква даља америчка позиција постала неодржива, тим прије што су Британија, Француска и Русија договале САД огромне суме за ратне лиферације, док су њене поморске комуникације бивале све угрожене њемачким потапањем америчких бродова. Уз то, дио становника САД, поријеклом из земаља чланица Антанте, као добровољци масовно су одлазили на ратишта, док је то грађанима њемачког поријекла било онемогућено од стране званичних америчких власти. Тако ће интереси по којима су САД биле главни кредитори сила Антанте, а ове опет главни кредитори Србије и Црне Горе, значајно опредјељивати односе великих сила према Балкану и Црној Гори уопште. Формалну објаву рата Њемачкој потписао је амерички предсједник Вудро Вилсон 6. априла 1917. године, тако да ће до краја рата преко два милиона америчких војника бити превезено на европска ратишта (углавном у Француску). САД су и формално постале дио европске политике и страна заинтересована за коначна исход, до тада, највећег свјетског сукоба у историји и изглед свијета послје рата. У том смислу, амерички предсједник Вудро Вилсон је већ 8. јануара 1918. године изнио пред америчким сенатом основ за успостављење праведног мира, познат као Вилсонових 14. тачака. Вилсон се залагао за одустајање од склапања тајних међународних споразума, слободну пловидбу морима, уклањање царинских баријера између земаља, смањење наоружања и прилагођавања колонијалних претензија интересима народа. Залагао се и за обезбјеђење самоуправе и несметаног привредног развоја европских земаља. За тадашњу позицију Црне Горе посебно значење су имале 11 и 14 тачка. У једанаестој тачки Вилсон је предвиђао ресторацију Румуније, Србије и Црне Горе, обезбјеђивање Србији излаза на море. Односи међу балканским државама морају бити уређени на пријатељској основи, у границама одређеним историјом. Тим државама би се дала међународна гаранција која ће им обезбиједити политичку и економску независност, као и цјелокупност њихове територије; док је у 14 тачки Вилсоновог мировног плана било предвиђено успостављање једног међународног удружења које би” и великим и малим државама омогућило узајамне гаранције у вези са политичком независношћу и територијалним интегритетом „. У завршници рата, њемачка влада је затражила преговоре о миру на основу Вилсонових Четрнаест тачака и на основу њих је 11. новембра 1918. године успостављено примирје.

У завршници првог свјетског рата црногорски двор и влада наставши се на територији савезника Француске која јој је била изразито ненаклоњена, фактички изолована и онемогућена у свакој активности која није била сагласна ставовима званичне Србије иза којих је стајала ова велика сила, покушавала је да своју позицију дипломатске изо-

лације премости тражењем савезника у САД. У том смислу Црна Гора је покушавала још од почетка рата да подигне на виши ниво, своје дипломатско представништво у САД. Наиме, с прољећа 1916. године за црногорског конзула у САД је био постављен бродовласник и капетан Анто Сеферовић, који је био истовремено и црногорски конзул у Канади. Већ од средине 1916. године започета је дипломатска борба за отварањем црногорског посланства у Вашингтону, која је добила на интензитету 1917. године, у вријеме када је србијанска влада Крфском декларацијом јасно наговјестила будућу судбину Црне Горе. Послије тешке и дуге дипломатске борбе и опструкције од стране, прије свега Србије и Француске, Црна Гора је успјела да успостави своје дипломатско представништво тек 1. августа 1918. године. У међувремену, на питању отварања дипломатског представништва у Вашингтону 1916-1918. године преламало се различито виђење будуће судбине Црне Горе од стране великих сила. Анимирање америчке јавности посредством угледног „Њујорк Тајмса” од стране краља Николе марта 1917. године када је у интервјуу овом угледном листу поред осталог навео *„да ће моја земља убрзо опет подићи као Држава и да ће се у њој поново бити успостављена она иста Слобода и Независност, каква бјеше она коју су ђедови ми за петсто година јуначки бранили”*, било је супротно настојањима званичне Србије која је већ била одлучила да официјелну Црну Гору (двор и владу) искључи из процеса стварања југословенске државе. Зато је тражење Евгенија Поповића, предсједника црногорске владе у егзилу, који је у јулу 1917. године посјетио у Паризу америчког амбасадора у Француској Грејвса Шарпа, да се отвори посланство у Вашингтону било и мотивисано страхом *„за будућност Црне Горе због претјераних амбиција Србије”*. Црногорску акцију у отварању посланства су подржали влада и двор краљевине Италије, савезничке државе која је ушла у рат на страни сила Антанте 1915. године. Званична нота од стране црногорске владе је америчкој страни достављена 22. августа 1917. године посредством америчког амбасадора у Паризу и уз инсистирање италијанског амбасадора у САД Ди Челереа, коначан одговор је стигао 8. октобра исте године када је од стране америчке администрације из Вашингтона амбасадор у Француској био обавијештен да је влада САД послије разматрања захтјева Црне Горе одлучила да прими њеног акредитованог посланика. Тиме је формалан пристанак САД требао да једно значајно питање сведе на протоколарну реализацију. Међутим, када је изгледало да ће отварање посланства у Вашингтону постати извјесна ствар, покренута је нова кампања против Црне Горе. Пошто је за посланика Црне Горе био предложен Петар Пламенац, бивши министар иностраних дјела Црне Горе и предсједник црногорске

народне скупштине, извршен је притисак на америчку администрацију да не прихвати његово именовање и промијени своју одлуку. Разлог томе је била наводна Пламенчева улога у заузимању Скадра 1915. године против воље осталих савезника, без обзира што се показало да је управо ова акција Црне Горе омогућила повлачење србијанске војске преко Албаније. Суштина је била онемогућити Црној Гори у завршници рата ширење своје дипломатске мреже и утицаја, што је формално правдано недостачком финасијских средстава. Србијански посланик у Вашингтону Љубомир Михаиловић је 9. октобра 1917. године од србијанског посланика у Паризу Миленка Веснића добио поруку да у вези са траженим агреманом за Петра Пламенца, учини све како би се онемогућило његово издавање на ма који начин. Предсједник србијанске владе Никола Пашић је дан касније упутио и конкретне интрукције: *„Похитај да прије него што добије агреман изађе у српским и другим новинама његов живототпис и као приватног човјека и као политичара. Радите свим силама да му се агреман на изда никако ...* Слиједећи примљена упустава, србијански посланик је послао 21. X 1917. године писмо помоћнику америчког државног секретара, Вилијаму Филипсу са опширним меморандумом у којем се протетсовано против намјере америчке владе да прими посланика Црне Горе. И поред снажног дипломатског притиска Србије, Француске, па и Велике Британије, сваке из својих разлога против именовања Пламенца, САД нијесу одустале од намјере да одобре отварање посланства Црној Гори. Али су одбиле да издају агреман за Петра Пламенца. Одлуку о томе црногорској страни у Нејиу је саопштио Грејв Шарп, амерички амбасадор у Паризу, и она је изазвала незадовољство код краља и владе који су је приписивали *„раду србијанских агената ...* Тако ће коначно отварање посланства бити поново одложено све до друге половине 1918. године. У међувремену је краљ Никола успоставио и директну комуникацију са америчким предједником Вудроом Вилсоном. Честитајући му годишњицу уласка САД у рат 7/20. априла 1918. године упутио је телеграм у којем је изразио поштовање и одушевљење за напоре САД у рату. Вилсон му је одговорио 13. априла 1918. године нагласивши поред осталог интерес америчког народа за судбину народа Црне Горе за чију је борбу и аспирације увијек имао искрене симпатије. Краљ Никола је поново писао Вилсону јула 1918. године поводом Дана независности САД честитајући му овај празник са увјерењем да ће се дочекати тријумф слободе и спасења како великих тако и малих држава. У свом одговору од 4. јула 1918. године амерички предсједник је поред осталог поручио : *„Увјерен да ваше Величанство и благородни и јуначки народ Црне Горе неће бити потлачен, него да ће вјеровати да су Сједињене Државе одлучне да*

виде да ће, коначном побједом која ће доћи, бити осигуран и признат интегритет и право Црне Горе „.

Међутим, размјена порука куртоазног садржаја, није још увијек било исто што и дневна комуникација посредством овлашћених представника.

Послије извјесног колебања поводом кандидовања новог имена за посланика у Вашингтону, када се помињало и име Филипа Добречића, брата барског надбискупа Николе, коначно је одлучено да за то мјесто буде предложен др Анто Гвозденовић. Такав захтјев је прослијеђен Вашингтону и америчкој влади 22. априла 1918. године. Борба око отварања црногорског посланства и перманентна опструкција, прије свега од стране србијанских званичника и Француске, одложила је до средине јуна 1918. коначно рјешавање овога питања. Тада се у читав посао укључио Александар Девин, највећи пријатељ Црне Горе у англосаксонском свијету који је наговорио краља Николу да на мјесто црногорског конзула у Њујорку именује Вилијама Фредерика Дикса, потпредсједник једног њујоршког осигуравајућег друштва и старог Вилсоновог пријатеља. Он се обратио писмима Вилсону, државном секретару САД Роберту Лансингу и другим истакнутим функционерима америчке администрације, предочавајући им црногорски поглед на питање отварање посланства. Коначно је Френк Полк, замјеник државног секретара САД, овластио америчког амбасадора у Паризу Шарпа да обавијести црногорску страну да САД прихватају др Анта Гвозденовића. Краљ Никола је и формално декретом од 19. VII / 1.VIII 1918. године поставио за изванредног посланика и опуномоћеног министра Краљевине Црне Горе у САД генерала др Анта Гвозденовића. Дикс се крајем јуна 1918. обратио Вилсону и овај га је 12. јула обавијестио да ће америчка влада издати агреман за др Анта Гвозденовића, додавши да је срећан што ће Дикс заступати интересе „*неустрашине, мале краљевине у Њујорку* „. Овога пута покушај дискредитације Гвозденовића од стране Андрије Радовића, предсједника Црногорског одбора за народно уједињење који је био продужена рука Србије у политици према Црној Гори, Француске и Србије, није успио те је коначно је 1. августа 1918. године за изванредног посланика и опуномоћеног министра Црне Горе у САД постављен генерал Анто Гвозденовић. Показаће се да ће боравак Гвозденовића у САД бити много краћи од времена чекања агремана, јер ће се већ средином децембра 1918. године вратити у Париз, гдје је решавана судбина свијета послије катаклизме изазване свјетским ратом.

По свом доласку у Вашингтон црногорски посланик је већ 11. октобра организовао дан Црне Горе у Њујорку. Наиме, у част савезника у свим већим америчким градовима организоване су свечаности у њихо-

ву част. Најмањем савезнику, Црној Гори је припао највећи амерички град Њујорк. На челу огромне поворке „у којој је учествовало више душа него што је Црне Гора имала становника „била је војска, музика и црногорска застава. Свечаност је одржавана код Споменику слободе на којем је поред америчке била истакнута и црногорска застава а сама поворка се кретала Петом авенијом. Одржани су бројни говори у славу Црне Горе и САД. То је свакако било највеће присуство Црне Горе у САД. Црногорског посланика у званичну аудијенцију примио је председник Вудро Вилсон 20. октобра 1918. године, када му је и предао акредитивна писма. Улога Анта Гвозденовића у САД није била само формална и протоколарна. Она је била окренута напору да се сузбије све јача антицрногорска кампања провођена посредством Црногорског одбора за народно уједињење, издејствује материјална и финансијска помоћ, зајмови и кредити пријеко потребни Црној Гори. Наравно, наведени захтјеви су били директно повезани са различитим виђењем будуће позиције Црне Горе. Званична Црна Гора, краљ и влада су замишљали обновљену и рестаурирану Црну Гору, територијално проширену на области сјеверне Албаније и, наравно, Скадар, Боку Которску и Херцеговину до Неретве. Србија и Црногорски одбор за народно уједињење као експозитура њене политике и формални партнер у процесу уједињења „српског народа” радили су на нестанку Црне Горе и њеном утапању у Србију, која би се потом ујединила са Јужним Словенима из Аустро-Угарске. У том контексту, опстанак Црне Горе био је условљен настанком Југославије и велике силе су се према том питању позиционирале сходно својим интересима. Кад то питање и формално дође на дневни ред међународне дипломатије, показаће се да оно није само питање односа Црне Горе и Србије, већ и читавог послеријатног поретка у Европи. Зато је однос САД према Црној Гори нужно био условљен ставовима Француске, Велике Британије, па и Италије, према овом питању, све док се САД поново нијесу вратиле политици изолационизма и самим тим европска питања препустили Европљанима. Наклоност према Црној Гори коју је исказивао председник Вилсон и америчка администрација почивала је на покушају афирмације принципа за које су се залагали. У међувремену су се крајем 1918. и почетком 1919. године одиграли догађаји који ће пресудно утицати на потоњу судбину Црне Горе. Сад су негативно одговориле на црногорске захтјеве за додјелом кредита за обнову и развој Црне Горе, затражене посредством црногорског посланика октобра 1918. године. Истовремено је дозвољено ширење црногорске дипломатске мреже у САД. Почетком септембра 1918. године дата је дозвола за отварање црногорског конзулата у Њујорку. За почасног конзула је постављен амерички држављанин Вилијам Фреде-

рик Дикс. Влада САД је декретом од 18. децембра 1918. године признала Дикса за почасног конзула Краљевине Црне Горе у Њујорку, што је значило да се одлуке Подгоричке скупштине сматрају ништавним. Дикс ће остати на том положају све до јануара 21. јануара 1921. године, када ће Норман Х. Давис, в.д. државног секретара обавијестити Дикса да „узимајући у обзир садањи статус Црне Горе, ова влада не сматра више за потребно да одаје признање неким дипломатским и конзуларним званичницима”. То је био акт формалног раскида свих дипломатских односа са Црном Гором, иако су у међувремену САД признале новостворену КСХС већ 7. фебруара 1919. године. У међувремену између 1918- 1921. године остварени су најинтензивнији дипломатски односи и највећи амерички интерес за Црну Гору и њену судбину.

Званична Црна Гора је настојала да САД што више заинтересују за судбину Црне Горе. Уочи савезничке окупације Црне Горе, октобра 1918. године, др Анто Гвоздеоновић је прво, од Стејт Департамента тражио да америчка влада и предсједник Вилсон предузму неопходне мјере како би се спријечило крвопролиће и побуна у Црној Гори уколико се допусти србијанским трупама да је окупирају, да би потом затражио на захтјев црногорске владе и конкретну војну интервенцију у корист Црне Горе, како би се спријечиле француске и србијанске трупе да је окупирају. На фону Вилсонове прокламације краљ Никола се званично одредио према уједињењу у свом прогласу “Југословенима” 20. октобра 1918. године, дакле скоро мјесец дана прије Подгоричке скупштине, те према томе овај проглас не може бити супротстављен њеним одлукама, него обратно. У поменутом прогласу се поред осталог наводи: “...*Браћо са највећим заносом, радошћу и одушевљењем данас свечано изјављујем да желим – а увјерен сам да исту жељу има и сав мој вјерни народ у Црној Гори – да и наша мила Црна Гора буде саставни дио Југославије, да часно уђе у југословенску заједницу, као што је часно и до краја за њу ратовала и страдала. Желим да се сложимо и братски уредимо у југословенску конфедерацију, у којој ће свако очувати своја права, своју вјеру, уредбу и обичаје, и у којој нико неће смјети наметати првијенство, већ сви да будемо једнаки у чедним њедрима мајке Југославије, те да свако братски и сложено ради на њену напретку и величини у друштву слободних и просвијећених народа ....*” Наведени проглас програмског карактера, настао поводом прокламације, предсједника САД Вудроа Вилсона, у којој је нагласио право југословенских народа на своју државу, јасно оцртава смјер политичког промишљања црногорског суверена и званичне Црне Горе.

Убрзо потом је услиједила Подгоричка скупштина и њене одлуке (26. новембра 1918), потом Божићна побуна 24. децембра 1918 / 6. јану-

ара 1919. године и наравно највећи дипломатски скуп у историји човјечанства у јануару 1919. године Мировна конференција у Паризу на којој је требало расправити сва спорна питања и поставити темеље трајнијег мира. Америчка делегација на челу са предсједником Вилсоном допутовала је у Париз с намјером да промовише идеје из 14 тачака у којима су принцип самоопредјелења и идеја о оснивању Друштва народа биле важне ставке у условима ратом распаљених страсти и постављања великих захтјева од стране савезника. За званичну Црну Гору је долазак америчке делегације значио и наду да превазиђе изолацију наметнуту од Француске и завичне Србије и поништи тековине политике „свршеног чина” спроведене крајем 1918. године. Отуда не чуди релативно често обраћање црногорских званичника и приврженика политике црногорског двора и владе управо америчкој делегацији и предсједнику Вилсону, као и релативно често подсјећање на XII тачку којом је предвиђана рестаурација Црне Горе.

Сигурно је у том смислу био најважнији почетак од којег се како смо навели и највише очекивало. Тим прије што је влада КСХС још 25. децембра 1918. године извршила нотификацију нове државе земљама Антанте, али су ове одбиле да признају нову државну творевину прије мировне конференције. Односно, Конференција мира у Паризу, за коју се вјеровало да ће, по мишљењу краља Николе и црногорске емиграције, питање Црне Горе ријешити дипломатским путем. Уочи почетка Конференције одржан је 12. јануара 1919. године састанак предсједника владе Велике Британије, Француске и Италије, са предсједником и државним секретаром САД. Овој „великој четворки” ће се касније прикључити и два јапанска делегата, чиме ће бити установљен образац превласти великих над Конференцијом. Односно, одлуке ће доносити прво „Савјет десеторице“ (по два делегата пет великих сила), а потом од 24. марта 1919. године „Савјет четворице“ (Клемансо, Вилсон, Лојд Џорџ и Орландо). За предсједавајућег конференције је изабран Жорж Клемансо, предсједник владе домаћина. На сједници од 12. јануара отворена је дискусија о томе ко ће учествовати у раду Конференције. И одмах се поставило питање Црне Горе као савезничке земље. Француска (Пишон, министар спољних послова) се отворено залагала да Мировна конференција не треба да шаље позив Црној Гори и била је формално окренута питањима процедуре у настојању да замагли ово питање, како би изашла у сусрет српској (југословенској) дипломатији која је настојала да докаже да је званична Црна Гора делегитимисана одлукама Подгоричке скупштине. Сонино (Италија) се залагао да Црна Гора буде представљена на Конференцији мира, као и Вилсон (САД) који је био подстакнут и жељом да се на самом почетку рада Конферен-

ције избјегну повреду начела самоопредјелјења народа и праведности. Уз то, бар како је извјештавао југословенски посланик Антонијевић из Рима, послије разговора с тамошњим америчким послаником, да су “амерички делегати склони на идеју да ипак Црној Гори треба дати неку врсту аутономије”. Лојд Џорџ (Велика Британија) се такође залагао да Црна Гора има свог представника. Међутим, домаћин (Француска) је задржала право да одлучује о упућивању позива. У коминикеу од 15. јануара је писало да је Црној Гори, додијељен један делегат, али да начин на који ће он бити изабран неће бити утврђен док постојећа политичка ситуација у земљи не буде ријешена. То је био први корак изолације Црне Горе, јер је у њој постојећа политичка ситуација била таква да је остављала простор за различита тумачења. С једне стране, одлуке Подгоричке скупштине нијесу признате од стране савезника, а против тих одлука је избила побуна уочи самог почетка рада Конференције са циљем да скретања пажње међународне јавности на дешавања у Црној Гори. Односно, једина савезничка држава која није учествовала на конференцији је била Црна Гора, док су Србији (под тим именом је учествовала до 28. јуна 1919) била додијељена три мјеста у пленарном засједању.

Наведена одлука изазвала је противљење званичне Црне Горе. Министар у црногорској влади др Перо Шоћ је тим поводом поручивао Конференцији мира да ће тај “Скуп почети свој рад са немирном савјешћу”. У ноти великим силама од 17. јануара 1919. године, дан уочи званичног почетка Конференције црногорска влада из Нејија код Париза је поручивала да не жели ништа друго до правду за Црну Гору, као и да њена влада добије позив да присуствује отварању Конференције. Организовано је слање петиција и апела на адресу америчког предсједника од стране црногорских избјеглица у Француској. Предсједнику САД Вилсону се изјавом обраћа 168 црногорских грађана који се налазе у изњеглиштву у Италији тражећи да не “допусти да се ногама гази право и слобода најмањег народа”. Но и поред свега, Конференција је почела без учешћа делегата Црне Горе. У међувремену је у Црној Гори избила побуна. У дипломатским круговима се спекулисало да иза ње стоји званична Црна Гора и сам краљ Никола и да је она уперена против савезника који су окупирали Црну Гору. А то је значило и против САД, Француске, велике Британије, Италије и Србије (КСХС), чије су трупе у мањем или већем обиму учествовале у окупацији Црне Горе. Црногорска влада се нашла пред новим изазовом. Савезницима је требало показати лојалност и потпуно увјерење о праведном рјешавању спора дипломатским путем, јер је било крајње проблематично представљати се реметилачким фактором на крају једног дугог и исцрпљујућег рата.

Одмах последије доласка америчког председника у Париз, на састанку црногорске владе је одлучено да краљ Никола упути председнику САД писмо у којем га је обавијестио о догађајима у Црној Гори и одлукама Подгоричке скупштине. У писму Вилсону од 7. јануара 1919. године краљ Никола је упознао америчког председника са стањем у Црној Гори и око ње и молио га да као неутрална и незаинтересована личност преузме улогу арбитра и испита развој догађаја из времена слома Црне Горе .

У писму се пред осталог наводи: *“Тешка и неумољива потреба ставља ме у положај да морам да се огријешим о сва правила церемонијала и пристојности. У самом тренутку кад се искрцава велики човјек побједи и свјетског мира, ја долазим пред њега као први међу молитељима који траже његову правду и заштиту.*

Јучер је у једној од главних вароши црногорских проглашено моје збацивање с пријестола помоћу српских бомба и новаца, који је просут у народ умирући од глади. Тако је уједињење моје државе са Србијом одлучено злоупотребом српских војника и то у тренутку кад је 9.000 црногорских првака, од којих 2.000 официра, било у аустријским концентрационим логорима и кад је њихов краљ од Савезника био задржан у Француској. Ако се усуђујем да Вам пишем, Господине Председниче, то чиним само из страха од интрига српских и оних који их помажу, да би унапријед задобио добру вјеру највећег човјека у овом вијеку”. Вилсон је краљу Николи одговорио већ 9. јануара саопштавајући да *„вјерујете да ми дани неће бити презаузети ни превише ужурбани да избацити интересе неустрашиве Црне Горе из мојих мисли или да у најмањој мјери умањим моју искрену жељу да учиним све што је у мојој моћи да видим да јој је правда учињена. Ствари на које ми скрећете пажњу су веома озбиљно и са наклоношћу размотрити”.* Охрабрен оваквим одговором краљ Никола је тражио пријем код Вилсона. Овај није примио црногорског краља, већ је послао код њега свога секретара Клоза. На његово директно питање да ли је уплетен у *„крвопролиће”*, у Црној Гори краљ Никола је одговорио: *„да је он дубоко побожан и религиозан и да би се сматрао грешником пред Свевишњим Богом, творцем неба и земље, и одговоран пред људима и историјом, када би он његове Црногорце подстрекао на међусобно убијање и клање, па да то његова круна засијеца простор и силу Круне Британског Царства , а да разлоге треба тражити на другој страни”.* Краљ Никола, иначе познат као мајстор позе и фразе, да би до краја разувјерио сумње саговорника, изразио је спремност да у том смислу да и званичну изјаву. На личну молбу председника Вилсона краљ Никола је упутио један проглас народу Црне Горе. Пошто је краљ Никола прихватио да у Црну Гору упути

проглас у којем позива народ на ред, мир и спокојство и захвалио се „Вилсону на такву једну његову високо племениту замисао”, првобитна намјера је била да се он упуту на име митополита Митрофана Бана, али се краљ предомислио и одредио да та личност буде војвода Божо Петровић. Влада је добила налог да редигује текст прогласа, који ће краљ да одобри и поднесе на „увиђај председнику Вилсону и отпреми је адресанту у Црној Гори”. Сљедећег дана дошао је Вилсонов савјетник, мајор Клоз, прихватио текст депеше и „упознао владу, да је на синоћној сједници Врховног савјета Конференције мира, председник Вилсон искористио прилику да добије сагласност Савјета да се Краљева депеша може упутити у Црну Гору”. У сваком случају, до Црне Горе је стигла депеша датирана 22. јануара 1919. године, коју је француски посланик при (србијанском) југословенском двору упутио на адресу војводе Мишића, начелника штаба Врховне команде, а овај је 13/26. јануара 1919. прослиједио генералу Милутиновићу, команданту Јадранских трупа. Депеша је била следећег садржаја:

“Драги мој рођаче,

Преко Вас шаљем поздрав свом народу, свом милом народу. Молим вас да останете мирни и да се оружјем не супростављате трупама које хоће да се дочепају власти у нашој земљи, јер сам од високих представника савезничких земаља добио највећа увјеравања да ће се врло брзо црногорском народу пружит прилика да се слободно изјасни о политичкој форми будуће владе, а са своје му стране поручујем да ћу се са задовољством приклонити његовој одлуци..” Генерал Милутиновић је предао наведену депешу војводи Божу Петровићу, који је одмах послије побуне био затворен са још 124 Црногорца у Централни казнени затвор „Јусовача” у Подгорици. Наведена депеша, написана на захтјев председника Вилсона, за којег су представници великих сила тврдили да може остварити највећи уплив на краља Николу, представљала је значајан политички акт који је допринио пацификацији присталица краља Николе и противника безусловног уједињења, уз јасну поруку да ће народу у Црној Гори бити омогућено да се слободно изјасни о будућности Црне Горе. Уз апел краља Николе је требао бити ширен и проглас великих сила у којем увјеравају народ у Црној Гори да ће ускоро добити шансу да се изјасни о својој будућности. Међутим, до Црне Горе такав проглас није стизао, док је краљев апел емитован и преко радија са америчких, енглеских и других бродова који су пловили Јадраном. У сваком случају, гаранције које су дате обавезивале су и америчку страну и зато је њен интерес за стање у Црној Гори био видљив током трајања Мировне конференције. Као могуће рјешење црногорског питања Американци су видјеле у напуштању територије Црне Горе од стране

свих савезничких трупа (француских, британских, америчких, италијанских и србијанских) и препуштање народу да слободно одлучи о својој будућности. Француски и Британци су узвратили контрапредлогом да само америчке трупе окупирају Црну Гору. Наравно, такав предлог је Вилсон глатко одбио 25. јануара 1919. године, јер САД нијесу биле спремне да се дубље инволвирају у европске, а посебно не балканске проблеме. Формална одлука о повлачењу свих трупа је била изиграна иако је командант Источне војске Франше Депере 5. марта 1919. године био издао наређење у том смислу. Вилсон је истовремено, у јануару 1919. године одредио капетана Џемса Бруса и Роналда Трија да посјете Црну Гору како би поднијели извјештај о тамошњем стању. Њихов извјештај је, на основу шестонедељног боравка у Црној Гори, у многим елементима био супротан од извјештаја француског генерала Франше Депереа који је одлуке Подгоричке скупштине тумачио као израз народне воље а ситуацију у Црној Гори као мирну и стабилну и у цјелини подржавао политику званичне Србије и присталица безусловног уједињања у Црној Гори. Убрзо потом у Црну Гору је упућена нова мисија на челу са америчким обавјештајним официром и личним секретаром предсједника Вилсона мајором Чарлсом Велингтоном Фурлонгом, чланом америчке делегације на Конференцији мира и потоњим универзитетским професором. Фурлонг је боравио у Црној Гори од 6. фебруара до 2. марта 1919. године. Тада је обишао скоро читаву Црну Гору, обавио разговоре са свим заинтересованим странама у политичком сукобу у Црној Гори, сачинио опсежан извјештај и прослиједио га је надлежним институцијама САД. Ако се узме у обзир и мисија америчког црвеног крста на челу са др Витлоком, која је у првој половини 1919. године такође боравила у Црној Гори, као и мисија америчког изасланика потпуковника Шермана Мајлса, који је био дио америчко-британске мисије коју је чинио и британски представник гроф Џон де Салис која је 1. маја 1919. године пристигла у Котор, нема сумње да је америчка делегација на Мировној конференцији располагала са довољно података о стању у Црној Гори. Мајлс је 12. маја направио прелиминарни извјештај, а по повратку у Париз 20. маја 1919. године поднио и детаљан извјештај америчкој комисији. У свом извјештају Шерман Мајлс је закључивао да постоје само два могућа рјешење црногорског питања: 1. предаја Црне Горе Србији, што би био политички криминал; 2. учвршћивање Црне Горе као независне државе. Како би ово друго рјешење, по њему била политичка грешка, Мајлс је предлагао да се питање ријеши тако да се Црна Гора укључи у Југославију са увјерљивим гаранцијама а аутономији и политичким правима која треба да буду, у сразмјери са црногорским становништвом, једнака правима Србијанаца, Хрвата и

Словенаца. Сви извјештаји америчких мисија су били веома критични према новоуспостављеном стању у Црној Гори после одлука Подгоричке скупштине, форми и начину на који је спроведено уједињење, али то није значило и већу спремност САД да се конфронтирају са савезницима, посебно са Француском око једне мале балканске државе, чији се опстанак, преваходно због недовољне економске самоодрживости доводио у питање.

Истовремено црногорски краљ и влада у Нејиу су стално обавјештавали Вилсона о својим ставовима и тражили од америчке стране конкретно ангажовање у смислу датих обећања од стране великих сила. У свом последњем обраћању предсједнику Вилсону од 3. априла 1919. године, краљ Никола је тврдио да историја његове земље није ништа друго до непрекинути ланац крвавих борби за остварења права слободе, и да Црна Гора несумњиво има право да буде обновљена попут Белгије и Србије, право које јој је признао сам Вилсон и остали савезници.” *Црна Гора је данас жртва најгоре опресије. Српска окупациона војска састављена, организована и опремљена од стране Савезника, и дејствујући под командом француског генерала, главнокомандујућег Блискоисточних снага, извршила је инвазију на моју земљу и то у вријеме кад на црногорском тлу није било ни једног јединог непријатељског војника. Одмах по доласку ови уљези су објавили а анексију Црне Горе Србији – држави савезници* „, јадао се краљ Никола америчком предсједнику . Забрана његовог повратка у вријеме када је команда савезничких армија повлађивала Србији био је дио стратегије у којој би „*Срби могли лакше наставити са уништавањем наших државних институција и гушењем независности Црне Горе*. Зато је краљ Никола апеловао на Вилсона да се Црна Гора обнови и да ће онда сазвати Парламент у складу са уставом и законима земље и уједно изјављивао да ће „*прихвати безрезервно било коју и сваку одлуку таквог, легално сазваног Парламента, чак и ако таква одлука не буде повољна за мене као суверена*”. Потом је од Вилсона тражио да то схвати као званичан позив. „*А ако се међу великим савезницима нађе иједан који би бацио сјенку сумње на искреност мојег обећања, изјављујем унапријед да ћу се повиновати свакој одлуци коју Ви, господине Предсједниче, будете сматрали прикладном да се обезбиједи законитост и искреност консултовања црногорског народа као и извршење одлука законски сазваног Парламента*”. Наравно, Вилсон му није одговорио, јер америчка политика изолациоанизма значила је дистанцирање и препуштање Европи европских проблема. Зато су без одговора остали и обраћања предсједника црногорске владе у егзилу, Јована Пламенца предсједнику Вилсону 31. марта 1919. године, потом Едварду Хаусу, члану америчке комисије и главном Вилсоновом

савјетнику за облст спољне политике, од 9. априла 1919. године. Пламенац је настојао да америчким званичницима скрене пажњу на дешавања у Црној Гори. Истина, Вилсон је у том смислу интервенисао код посланика КСХС у Паризу, Миленка Веснића, упозоравајући га на чињеницу да знатан број истакнутих Црногораца лежи по затворима и да се искрени и задовољавајући односи са Црном Гором не могу успоставити насиљем, али би се тешко могло закључити да је такво интересовање америчког председника значајније утицало на промјену стања у Црној Гори.

У опширном меморандуму Вудроу Вилсону од 7/20. јула 1919. године, Јован Пламенац настоји да убиједи америчког председника да је Црна Гора земља „*вјерске толеранције* „, традиције светиња породице и културе (јер је имала државну штампарију прије открића Америке), дуге државне традиције (имала своју независну државу са престолницом у Скадру у IX вијеку) и да су уствари Црногорци ослободили Србију од Турака, јер су вође устанка поријеклом били из Црне Горе. То што је за Пламенца „*краљ Никола био највећа индивидуалност на Балкану*” и покретач свих ослободилачких акција у другој половини XIX и почетком XX вијека, вјероватно је за Вилсона била само историјска егзотика једне мале земље са Балкана, за коју је лично имао великих симпатија, али далеко од амбиција да би био један од првих америчких председника који се удаљио од Монроове доктрине, али не у обиму који би значао уплитање у европску политику због неке балканске државице. Посебно у случају када је Пламенац и даље истрајавао на концепту одбијања принципа самоопредјељења путем плебисцита за Црну Гору из разлога што би то се тиме „*Црногорци убројали у оне народе који нијесу имали своје државе*”, националромантичарских представа о првијенству у српству и Црној Гори као демократској држави.

И каснија обраћања црногорске емиграције америчким званичницима остала су без одговора. Краљ Никола је још једанпут покушао да издејствује сусрет са америчким председником. У том смислу недељу дана прије потписивања Версајског уговора, 21. јуна 1919. године у том смислу упућен је захтјев америчкој страни. Вилсон је на дан потписивања Версајског уговора 28. јуна одговорио краљу Николи да због преаузаности није у могућности да се сусретне са црногорским сувереном. Тиме је црногорска страна доживјела још једно велико разочарење. Ускоро ће Вилсон отићи из Европе, разочаран компромисима које је морао да прави са савезницима који су се показали неприхватљивим за његову земљу. Када се вратио у САД затражио је подршку за улазак земље у Друштво народа које је основано на његову иницијативу. Сенат је одбацио његову иницијативу а већ оронули председник је у септембру

1919. године доживио мождани удар од којег се никада није у потпуности опоравио. Марта 1920. године Сенат у којем су доминирали републиканци је одбацио и Версајски уговор и Повељу о оснивању Друштва народа, тако да се десило да ће ова међународна институција започети свој рад без два значајна субјекта свјетске политике: САД и совјетске Русије, што ће бити значајан лимит у прерастању ове институције у снажан фактор међународне политике. Већа на изборима 1920. године када су републиканци извојевали убједљиву побједу на челу са својим предсједничким кандидатом Вореном Г. Хардингом, постало је јасно да су Американци одбацили Вилсонов интернационализам и идеализам. САД су се повратиле својој политици изолационизма, односно враћању својим проблемима, остављајући Европљанима да сами уређују своје. У Версајској Европи није било мјеста за Црну Гору као независну државу, јер се европска дипломатија већ била изјаснила за југословенску државу на развалинама Хабзбуршке монархије, која ће бити снажна брана њеној рестаурацији, њемачком пангерманизму и продору на исток и совјетској большевизацији. У том смислу питања процедуре, права и начела су била потиснута у други план.

Већ смо навели да су САД званично прекинуле односе са Црном Гором 21. јануара 1921. године, када је црногорски конзул у Њујорку Вилијам Фредерик Дикс и званично обавијештен о престанку важења дипломатских и конзуларних представништва Црне Горе. Напоменимо да је црногорски посланик др Анто Гвозденовић је практично боравио у САД само до 16. децембра 1918. године, када је обавијестио Стејт Департмент да привремено одлази у Европу. У Париз је стигао 29. децембра исте године. Испоставило се да се неће враћати на своју дужност у САД, иако је формално покривао мјесто посланика све до раскида дипломатских односа 1921. године. До априла 1919. године у његовом одсуству црногорским посланством је управљао Гвозденовићев секретар Ђорђије Матановић, који је тада напустио државну службу. У октобру 1918. године генерал Анто Гвозденовић и чланови црногорског посланства су закупили кућу од Алисе Ханинг у Њујорку и у њој је до 31. јула 1919. године остао Јеврем Шаулић, који је обављао послове Гвозденовића у његовом одсуству, односно до јануара 1921. године када су САД повукле агреман за црногорског посланика и признале уједињење Црне Горе у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Још у јесен 1920. године поједини конзули САД су почели да оспоравају важност црногорских пасоша. Амерички посланик у Аргентини је тако одбијао да визира пасош

Црногорцима који су жељели да отпутују у САД с образложењем да „*Влада САД признаје анексију Црне Горе Србији*“, и да су зато црно-

горски пасоши постали невежећи. Тим поводом је државном секретару иностраних послова САД и свим сенаторима уручена нота црногорске владе у егзилу у којој је изнијет историјат црногорског питања, скренута пажња на чињеницу да овлашћени црногорски посланик Вилијам Фредерик Дикс и даље сједи у Њујорку и да није добио никакво обавјештење о прекиду дипломатских односа и тражено да се америчком конзулу у Буенос Аиресу издају инструкције у смислу визирања црногорских пасоша, да се испуне обећања према Црној Гори дата од САД и да се црногорском народу омогући слободно изјашњавање. Међутим, када је услиједило и званично такво обавјештење од стране америчке администрације, о том акту Дикс је одмах обавијестио црногорску страну исказујући спремност да као приватно лице и даље по потреби буде на услузи. Вилијам Фредерик Дикс није примао никакву накнаду од црногорске стране за обављање свога посла који је финансирао личним средствима. Поводом отказивања пуномоћја црногорском конзулу у Њујорку, црногорска влада у егзилу је упутила ноту државном секретару САД, Колбију, у којој се оспоравала правна и морална ваљаност овога чина и у том смислу је америчка администрација индиректно оптуживана за недоследно поштовање Вилсонових начела о самоопредељењу. Када је Дикс и формално престао да представља Црну Гору у САД, повезао је црногорску емиграцију преко Марка У. Коичића, црногорског емигранта у Њујорку, са популарним и утицајним италијанским банкарком Луђијем Крискоулом, који је одмах изразио спремност да се ангажује на прикупљању финансијске помоћи за црногорску емигрантску владу и уопште у корист Црне Горе. Заиста од 1921. године Луђи Крискоуло се јавља као веома агилна и Црној Гори одана личност, која за свој ангажман није примала никакву материјалну надокнаду. Тако ће и после формалног раскида дипломатских односа црногорско питање и даље бити присутно у америчкој јавности. Владе у егзилу су се редовно обраћале америчким званичницима, а релативно бројна емиграција је после протјеривања из Италије крајем 1921. године, нашла уточиште у САД.

И прије формалног раскида односа повремено ће се оглашавати неки од америчких званичника поводом црногорског питања и начина његовог рјешавања. Септембра 1920. године огласио се „Писмом за Црну Гору „ Пол (Паул) Турнер, мајор војске САД, и члан америчке војне секције у Версају, увјерен да је *ствари у садашњем тренутку у Црној Гори практично непознато нашим великим представничким тијелима у Вашингтону* „и да је оно супротно великим принципима због којих је Америка ушла у рат. За себе је тврдио да писмо није плод пропаганде. *„Ова несрећна и подјармљена земља нема новаца ни средстава за*

пропаганду. *Ја нијесам ангажовани или плаћени службеник или агитатор Владе Црне Горе*". У одбрану „ове подјармљене нације” Турнер је подсетио на обећања Вилсона и његову 11. тачку, писмо Поенкареа од 24. XI 1918, изјаве Лојда Џорџа, Ц. Хармсаворта и на крају закључује: „Свако људско биће без обзира на националност које схвати какви су стварни услови у Црној Гори треба одмах да постане бранилац њених права и обнове, права на самоопредјељење, права на Правду и Слободу”. Нешто касније, огласио се и други члан америчке делегације на Конференцији мира у Паризу, Витни Ворен, објављујући у Њујорку 1922. године на енглеском књигу под насловом: „Црна Гора – злочин мировне конференције”. Ова књига која је касније објављена и на италијанском и на француском била је највећа осуда међународне дипломатије и њеног односа према Црној Гори. Истовремено, Луђи Крискоуло, који се представљао као заштитник црногорских интереса у САД, обратио се тамошњем Сенату у име Међународног комитета за независност Црне Горе. Одговорио му је сенатор Вилијам Хенри Кинг (1863- 1949): „Ми не бисмо допустили Европским силама да се мијешају у националне односе држава Сјеверне и Јужне Америке и по том истом принципу ми се обавезујемо на уздржавање од интервенције у међународним односима Европских држава .... Овдје влада мишљење да је Европи потребно више савеза постојећих националних држава ... Бојим се да је ово један од проблема код ситуације са Црном Гором. Уколико Краљевска Влада Црне Горе треба да буде призната наравно не може бити никаквог уједињења са Србијом. Нијесам баш обавијештен о томе који су аргументи у корист уједињења са Србијом, али који год они били, њима је по свој прилици дата велика тежина од стране сила које разматрају ову контраверзу”. На наведену аргументацију која је јасно значила крајње дистанцирање не само од Црне Горе, већ и Европе, Крискоуло је противурјечио: „...сматрам да је ова држава преузела одређене обавезе у вези са Црном Гором ... Преузевши те обавезе, имам осјећај да Сједињене Америчке државе нијесу требале да признају Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца и тада и касније да одбију службена одобрења Црногорским дипломатским службеницима овдје. „У напорима да заинтересује америчку јавност за Црну Гору Луиђи Крискоуло је 11. априла 1922. године одржао састанак у Републиканском клубу у Њујорку на којем су били присутни посланици Георг Хенру Пауне, господин Р. Л. Трее, директор Форума и Роберт Еммет Мац Аларнеу, бивши аташе америчке амбасаде у Риму. Договорено је да се организује одбор који би покушао да анимира америчку јавност и да заинтересује Конгрес и Сенат за ствар Црне Горе. Према писању Пера Шоћа амерички амбасадор Цхилд му је обећао” да ће заинтересовати своју владу у погледу ситуације Црне Горе”.

Почетком 1924. године Луиђи Крискволо, амерички грађанин и последњи опуномоћени конзул Црне Горе у САД, којег нијесу признавале америчке власти, је основао Међународни Комитет за црногорску независност са сједиштем у Њујорку на предлог Фридтјофа Нансена, чувеног норвешког истраживача, научника, политичара и хуманисте и заговорника рјешавања конфликта ненасилним средствима, добитника Нобелове награде за мир 1922.године. Међународни комитет или Комитет дванаесторице (смјештен у Њујорку 53 East 65th Street), се огласио прогласом 27. јануара 1924. године; Чланови комитета разочарани подјелама у црногорској емиграцији узели су за мото свог дјеловања: *„пријатељи Црне Горе одбацују политичке фракције „* Наводећи да су црногорској ствари до сада у Версају и другдје највише штете нанијеле *„фракцијске борбе између Црногораца, као и ситна љубомора „* ако и да многе црногорске вође користе наводну борбу за црногорску ствар за *„прибављање материјалне помоћи док прави пријатељи покрета поклањају своје вријеме и новац какоа би „*црногорско питање учинили актуелним, Луиђи Крискволо је у име Комитета себи ставио у задатак да изнесе захтјеве црногорског народа пред Друштво народа. У том смислу су одбачене наводне црногорске „влада „ и назначени правци дјеловања у позивним ријечима оснивача и спонзора комитета: *„Међународни комитет који сам основао ће помагати интересе црногорског народа више него интересе династије или појединачних политичких вођа. Ову идеју ми је недавно предложио др Фридтјоф Нансен када је овде одржао своје предавање“*. Комитет је сарађивао са црногорском емиграцијом окупљеном у Чикагу око *„Американског Гласа Црногорца„* и Детроиту (Мичиген) окупљену око *„Црногорског Гласника“*. Међународни комитет за црногорску независност или Комитет дванаесторице чинили су највећи поборници идеје за *„част и право Црне Горе“* и веома угледне личности које су се и до тада истицале у акцијама у прилог Црне Горе, било у области науке, публицистике или слично, трошећи при томе сопствена средства, вријеме и енергију. Као што смо навели оснивач и предједник Комитета је био Луђи Крискволо, док су чланови били: Витни Ворен, архитекта, бивши члан америчке делегације на Конференцији мира и аутор књиге о Црној Гори, лорд Сиденхајм и Роналд МекНил, посланици британског парламента, Александар Дивајн, (Енглеска), незванични црногорски амбасадор у Британији, аутор више књига о Црној Гори и предавач, последњи почасни министар Црне Горе у Лондону, Марио Борбикони, бивши регент Републике Сан Марино, Е. Х. Мендес Да Коста, бивши почасни конзул Црне Горе у Амстердаму (Холандија), др Свен Хедин, путник и норвешки географ, Стокхолм (Шведска), бригадни генерал Фредерик Е. Барнам, предједник Бије-

лог крста Канаде, Халцуон Хот Срингс (Канада), Др Рене Клапареде, публициста, Женева (Швајцарска), Др Курт Хасерт, географ, Дресден (Њемачка), проф. др Антонио Балдачи, предсједник Италијанског националног комитета за Црну Гору, професор Универзитета, М. Ле Цомте Симон, предсједник Белгијског комитета за Црну Гору, Брисел (Белгија) и Кав. Ј. Еугене Кориво, бивши почасни министар Црне Горе у Канади, Квибек (Канада). Овај репрезентативни Комитет је поред захтјева који су упућивани Друштву народа, објављивао текстове, прогласе и плакете у прилог Црне Горе, упозоравајући свјетску јавност на репресију у Црној Гори. Поводом смрти црногорских комита на челу са Савом Распоповићем крајем 1923. године комитет је објавио проглас, док су неки његови чланови подстицали интересовање Међународног комитета Црвеног крста са сједиштем у Женеви за стање у затворима у Црној Гори у којима је лежало на десетине бивших комита и противника безусловног уједињења Црне Горе и Србије. До посјете члана Међународног црвеног крста затворима у Црној Гори је заиста и дошло априла 1925. године, када је Лусјен Крамер направио незваничну посјету.

У суштини краткотрајни интерес САД за Црну Гору је кореспондирао са фазом већег интереса ове велике силе за европска питања. То што је то било у завршници свјетског рата у периоду када нестаје Црна Гора, овим односима је давало специфичну ноту која није произвела никакву конкретну посљедицу.

ПРИЛОЗИ

ДИПЛОМАТСКИ ПРЕДСТАВНИЦИ САД У ЦРНОЈ ГОРИ

Изванредни посланик и опуномоћени министар	Џон Џексон	1905- 1907.
Изванредни посланик	Ришмон Пирсон	1907- 1909.
Изванредни посланик и опуномоћени министар	Џорџ Мозес	1909- 1913.
Изванредни посланик	Шурман	1913.
Изванредни посланик и опуномоћени министар	Џорџ Вилијамс	1913- 1915.
Амерички амбасадор у Паризу	Грејв Шарп	1916-1921.

ДИПЛОМАТСКИ ПРЕДСТАВНИЦИ ЦРНЕ ГОРЕ У САД

Конзул	Анто Сеферовић	1916-1918.
Изванредни посланик и опуномоћени министар	Др Анто Гвозденовић (Ђорђе Матановић) (Јеврем Шаулић)	1918-1921. 1919. 1919-1921.
Почасни конзул (Њујорк)	Вилијам Фредерик Дикс	1918-1921.

МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ ЦРНЕ ГОРЕ И САД

Цетиње, 1912.	Уговор о екстрадикцији криваца
---------------	--------------------------------

Одговор Вилсона на писмо краља Николе од 7. јануара 1919.:

9. јануар 1919.

Мој поштовани пријатељу,

Примио сам Ваше писмо и прочитао га с најдубљим интересовањем. У овом тренутку се морам задовољити само кратком потврдом његовог примитка, али Вас молим да вјерујете да ми дани неће бити ни преаузети ни превише ужурбани да избацам интересе неустрашиве Црне Горе из мојих мисли или да и у најмањој мјери умањим моју искрену жељу да учиним све што је у мојој моћи да видим да јој је правда учињена.

Ствари на које ми скрећете пажњу ћу веома озбиљно и са наклоношћу размотрити.

Срдачно и искрено Ваш Вудро Вилсон

Писмо краља Николе Вилсону 3. априла 1919.:

Поштовани и велики пријатељу,

Ускоро ће шест мјесеци од слома грубе силе оличене у пруском милитаризму, захваљујући храбрости савезничких народа, али посебно захваљујући задивљујућој енергији Сједињених Америчких Држава. Оне су од првог дана интервенције, огромном моралном и материјалном сна-

гом, постале одлучујући фактор у остваривању највишег идеала људског друштва - посвећености праву на живот, за мале као и за велике.

Историја моје земље и њене слободе - неодвојивог услова током вјекова - није друго до непрекинут ланац крвавих борби за остварење тога идеала.

Поносан сам на своју земљу, јер је Црна Гора, као и ваша славна нација, ушла у борбу без постављања услова у своју корист, без себичних, скривених калкулација, већ искључиво да би сарађивала, колико јој је то било могуће, у побједи права и правде над грубом силом и свим што се ради по свом закону.

Свјесна жртва сопственог великодушног и спонтаног дјела, Црна Гора је имала несумњиво право на потпуну обнову на истим основама као Белгија и Србија - право које сте као припадајуће јој признали лично Ви, господине Предсједниче, у име Сједињених Америчких Држава, као и све владе других великих савезничких сила.

Даље, тешке борбе и патње које је, сама, Црна Гора поднијела у прошлости, ратовање и жртве претрпљени заједно у овим данима, требало је, ваљда, да буду довољни да јој се обезбједи, од стране Савезника, извјесна награда моралне и политичке природе. Авај! Ништа није успједило; напротив, неки Савезници нијесу оклијевали чак да доведу у питање само постојање једне суверене и независне државе.

Црна Гора је данас жртва најгоре опресије. Српска окупациона војска, састављена, организована и опремљена од стране савезника, и дјејствујући под командом француског генерала, главнокомандујућег Блискоисточних снага, извршила је инвазију на моју земљу и то у вријеме кад на црногорском тлу није било ниједног јединог непријатељског војника. Одмах по доласку ови уљези су објавили анексију Црне Горе Србији - држави савезници.

Током тог времена, моја влада и ја смо не само спрјечавани да у вријеме рата формирамо борбену јединицу црногорских избјеглица и исељеника из Америке, већ нам је, у тренутку повлачења непријатељских јединица из Црне Горе, било забрањено да напустимо земљу егзила под пријетњом тренутног прекида дипломатских односа од стране француске владе ако бисмо покушали да се вратимо у Црну Гору.

На тај начин званична Црна Гора је практично држана у заробљеништву, док је команда савезничких армија на Блиском истоку повлађивала инвазији Србији и повратку у земљу једног малог броја отпадника Црне Горе на платном списку србијанске владе тако да су, искористивши збрку у којој се земља нашла, Срби могли лакше наставити са уништавањем наших државних институција и гушењем независности Црне Горе.

Господине Предсједниче,

Чим црногорска држава буде обновљена и ја се вратим у своју земљу, сазваћу парламент у складу са уставним одредбама и законима црногорске државе, Тај Устав, који је по духу либералнији од устава Краљевине Србије, гаранција је да ће наш парламент бити истински тумач воље народа Црне Горе.

Ја Вам свечано изјављујем, господине Предсједниче, да ћу прихватити безрезервно било коју и сваку одлуку таквог, легално сазваног Парламента, чак и ако таква одлука не буде повољна за мене као суверена.

Потакнут једино интересима црногорског народа, чија се права сада занемарују, предузимам овај корак да апелујем на Вас, господине Предсједниче, с молбом да ово схватите као званични позив с моје стране Предсједнику Републике Сједињених Држава. Ако се међу великим савезницима нађе иједан који би бацио сјенку сумње на искреност мојег обећања, изјављујем унапријед да ћу се повиновати свакој одлуци коју Ви, господине Предсједниче, будете сматрали прикладном да се обезбиједи законитост и искреност консултовања црногорског народа као и извршење одлука законски сазваног парламента.

Молим Вашу Екселенцију, драгог и великог пријатеља, да ми вјерује.

Ваш врло одани пријатељ

Никола

Šerbo RASTODER

*THE GREAT POWERS AND SMALL NATIONS, 105 YEARS
AFTER THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS
BETWEEN THE U.S. AND MONTENEGRO*

Summary

According to author, short-termed interest that the USA have displayed for Montenegro, corresponded with the phase of greater attention that this Power have paid to the European affairs. The fact that it happened in the final stages of the World War, when Montenegro has been disappearing from the political map, had provided to their mutual relations a special taste, from which no consequence has emerged at the end. The question of Montenegro has been treated and solved according to greater interests, combinations and plans of victorious European Powers, in which the activities of Montenegrin committees and their representatives haven't meant a lot.